

РЕЦЕНЗИЯ

за научните приноси и преподавателската дейност
на доц. д-р **Красимира Славчева Алексова**,
участник в конкурса за **професор** по 2.1. Филология (български език –
морфология и социолингвистика), обявен в ДВ, бр. 64 от 16.08.2016 г.

Рецензент: **акад. проф. д.ф.н. Михаил Виденов**

1. *Данни за конкурса.* Конкурсът е обявен за нуждите на Катедрата по български език (Факултет по славянски филологии, Софийски университет „Св. Климент Охридски“), в която и понастоящем кандидатката *Красимира Славчева Алексова* (по-нататък: КСА) е доцент и чете курсове по българска морфология, по съвременен български език и социолингвистика (социална психология на езика), по които сега кандидатства. Това обстоятелство е благоприятно за Катедрата.

В конкурса участва само един кандидат – Красимира Славчева Алексова, което значително улеснява избраното Научно жури. Работата се улеснява и от това, че кандидатката е има множество трудове, чиято научна стойност е особено висока.

Прегледах всички предоставени ми от лицето документи и декларирам за тяхната коректност.

2. *Кратки биографични данни за кандидатката.* Красимира Славчева Алексова е родена на 18.10.1965 г. в гр. София. Завършила е гимназия в София и висше образование, специалност „Българска филология“, в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ през 1988 г. Била е аспирантка (докторантка) на свободна подготовка в Катедрата по български език на СУ „Св. Климент Охридски“ (1991 – 1994 г.) и е защитила дисертация за получаване на научната степен *доктор по филология* (кандидат на филологическите науки) през 1994 г. на тема *Езикови процеси в семейството (върху материал от столицата)*.

От 1989 г. до август 1997 г. е преподавател и старши преподавател по български език за чужденци в Университета за национално и световно стопанство, София. От 1993 г. до 1995 г. е хоноруван преподавател в Катедрата по български език като чужд, СУ „Св. Климент Охридски“, а в периода 1994 – 1997 г. хоноруван преподавател в Катедрата по български език на същия университет.

След конкурс през май 1997 г. е назначена за редовен асистент в Катедрата по български език на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. В периода 1998 – февруари 2005 г. е главен асистент, а от февруари 2005 г. до днес е доцент в същата катедра. Хабилизационният ѝ труд е в областта на морфологията на съвременния български език (*Адмиративът в съвременния български език*).

В периода 2005 – 2007 г. е била лекторка по български език и култура в Университета Екс – Марсилия, гр. Ек сан Прованс, Франция.

3. *Преподавателска работа.* КСА е водила упражнения по: 1) филологически практикум, 2) съвременен български език (морфология и синтаксис) за слависти, 3) съвременен български език за русисти, 4) морфология

на съвременния български език, 5) синтаксис на съвременния български език. Освен това чете лекции за бакалаври по: 1) морфология на съвременния български език, 2) съвременен български език за русисти, 3) съвременен български език за бакалаври от ФНПП (ПНУП и НУПЧЕ, СУ „Св. Климент Охридски“, 4) социална психология на езика (СИД), 5) лингвистичната типология и българската морфологична система (СИД), 6) лингвистични особености на усвояването на чужд език в ранна детска възраст и др.

В магистърските програми също има преподавания по: 1) теория на граматическите опозиции, 2) теория на маркираността, 3) типологическа характеристика на българския език и българската идентичност, 4) методи в социолингвистиката и социалната психология на езика, 5) българската морфологична система като обект на усвояване в небългарска езикова среда.

Чела е лекции и в чужбина: Екс ан Прованс (Франция), Санкт-Петербург (Русия).

Преподавателската работа на КСА е безупречна.

Била е научен ръководител на три защитили докторантки. Ръководила е 10 магистърски тези. Била е член общо на 16 научни журита по защита на докторски дисертации и по конкурси за избор на доценти и професори.

4. *Научни трудове (наукометрия).* КСА е авторка на 128 научни работи: 4 монографии и 124 статии и студии. В съавторство е публикувала 20 учебника и учебни помагала. Авторка е и на 11 научни рецензии, отзиви и представяния в научния печат. Част е от екипа съставители на поредицата „Проблеми на социолингвистиката“, както и на още 5 сборника.

5. *Научни трудове, с които участва в конкурса.* В обявения конкурс КСА участва с 36 публикации, написани след 2005 г., т.е. след избора ѝ за доцент. Става дума за: 1 монография, 1 студия и 17 статии по морфология, както и 17 статии по социолингвистика. Една от статиите е на френски език. Пет от статиите са в съавторство, като са приложени декларации за разпределение на авторството.

6. *Научни приноси в предложените трудове.* Тук научните приноси ще бъдат разгледани според двете научни области в обявения конкурс.

6.1. *Научни приноси в областта на морфологията*

6.1.1. КСА разширява и задълбочава теоретичните изследвания в областта на теорията на граматическите опозиции, като ги представя на фона на по-широката теория на маркираността. Анализът на различията между вижданията на Р. Якобсон и на Г. Герджиков (*За маркираността като признаковост (различията в концепциите на Р. Якобсон и Г. Герджиков за граматическите опозиции)*) е първото у нас подобно изследване, което аргументира виждането за актуалността на тази проблематика в теорията на маркираността и в типологията. Тази студия на кандидатката надхвърля рамките на съпоставката и представя развоя на научния диалог за основни понятия във фонологията и морфологията: признак, диференциален признак, семантичен признак, морфема, грамема, неутрализация, синкретизъм, йерархични и опозитивни отношения в езиковата система и др.

6.1.2. Кандидатката не остава само на равнището на теоретичните модели, напр. модела на българската темпорална система и нейната асиметрия

поради наличие на незаети клетки и съвпадащи форми на две клетки. КСА верифицира този модел чрез съпоставка на българската и френската темпорална система (публикация № 1.8). Приносен характер има приложението на тези теоретични виждания в изследването на времената в сложното изречение. Авторката обяснява липсата на последователно логическо съгласуване на времената в българското сложно изречение с резултатите от действието на два процеса: неутрализация на семантични признаци на категорията *време* и смяната на гледната точка, от която зависи изборът на времева ориентация (публикации № 1.7 и № 1.8). КСА е открила добри доказателства за основателността на мнението си в сравнението между българския и френския език (публикация 1.8).

6.1.3. Прави положително впечатление, че и при разглеждането на асиметрията на българската темпорална система, и при анализа на употребите на времената в сложното изречение КСА целенасочено се опира на отношенията между плана на съдържанието (диференциалните признаци на морфологичните категории) и плана на израза (формите). Това виждам напр. в стремежа кандидатката да разграничи три вида формални съвпадения в глаголната парадигма. В нашата граматична история тези съвпадащи форми се разглеждат като омоними, а КСА посочва основанията те да бъдат диференцирани (*За отношението омонимия – бипартиципалност – бидетерминативност в българската глаголна система*). Отчитането на особеностите на отношението между двата плана откривам и в опита да се съпоставят чрез типологическите критерии на Г. Герджиков два флективни езика (българският и френският), които се отличават с общи и със специфични резултати от развоя към аналитизъм (от списъка № 1.10).

6.1.4. В още по-висока степен наблюдението ми важи за една поредица от публикации, които са посветени на синтетичната глаголна словоформа в българския език (публикации 1.9, 1.12, 1.13., 1.14 и 1.15 от списъка по конкурса). Не са ми познати у нас трудове, които така детайлно и аргументирано да анализират граматическите афикси в синтетичната глаголна форма, тяхната комбинаторика (напр. в 1.9. и 1.14) и отношения с изразяваните граматични значения – при това във връзка с базисни понятия в морфологията и езиковата типология като адитивност, кумулативност, синкретизъм, граматическа доминанта, флективност. КСА представя нов вид класификация на глаголните граматически афикси според изразяваните морфологични признаци. С приносен характер се отличава публикация 1.9, посветена на вариантите на изразяване на граматически признаци в глаголната синтетична словоформа. КСА защитава мнението, че при българския глагол може да се наблюдават т.нар. псевдоморфеми (или субморфеми), които имат частична членимост. Значимостта на тематиката в изброените публикации по конкурса личи в трудове по обща морфология, напр. на И. Мелчук и Вл. Плунгян. Приемам посочените статии като основа за едно новаторско изследване.

6.1.5. Изцяло приноси за нашата граматика са работите на КСА, в които се разглеждат междукатегориалните връзки в парадигмата на българския глагол (1.6 и 1.18). Ако в чуждоезичната морфология и езикова типология това е значима тема, то у нас по нея липсват предходни детайлни проучвания.

6.1.6. Още в хабилитационния си труд за административна КСА заяви интереса си към езиковата модалност и към т.нар. от Герджиков модуси на изказване, които днес се наричат евиденциалност. В публикациите по конкурса този интерес има нови, различни от хабилитацията обекти – видовете езикови модалности и техните подстойности, отношението между епистемичната модалност и евиденциалността, умозаключителните глаголни форми (при КСА – конклузив). Основателно вижданията на КСА за отношението между епистемичната модалност и т.нар. евиденциалност да се опират на различията между модалностите в логиката и езиковата модалност (№ 1.2, 1.3 и 1.4 от списъка по конкурса). Статията за конклузива, която по-скоро е студия, доказва отличните възможности на КСА както за теоретични обобщения, така и за наблюдения върху богатството от речеве употреби.

6.1.7. В трудовете на КСА по конкурса има подчертан интерес към езиковата типология – сфера, в която у нас няма изобилие от разработки. Това наблюдение се отнася конкретно не само за публикациите на КСА, в които се разглеждат глаголните граматически морфемии във връзка с доминантата на флективния тип, но и за предложената от КСА типологическата класификация на евиденциалните категории на базата на значими критерии. А тя е послужила на КСА да съпостави в съавторство с д-р Со Ъънг Ким мястото на българския и на корейския език сред езиците, притежаващи такава глаголна категория (№ 1.4 от списъка по конкурса).

6.1.8. Българските граматисти в голямата си част са били пряко ангажирани с обучението по български език в средното училище. Тази ангажираност откривам в публикациите на КСА, посветени на несъответствието между съвременната ни граматика и изучаваното по българска морфология в средната училищна степен (от списъка № 1.11, 1.16 и 1.17), и най-вече по отношение на системата на наклоненията и на преизказните форми.

6.2. *Научни приноси в областта на социолингвистиката*

6.2.1. Основният труд, с който КСА участва в конкурса, е монографията *Социолингвистична перцепция, езикови нагласи и социална идентификация по речта*. Текстът е разгърнат на 435 страници и съдържа 134 таблици, 5 схеми и 2 карти. Цитираните библиографски източници са 241, което говори за отлична осведоменост по засегнатата проблематика. Структурирането на изложението е подчинено на прехода от теоретичните постановки в I глава към проверката на хипотезите чрез анализ на емпиричния материал (II, III и IV глава) и обобщаване на изводите (V глава).

Това изследване на КСА е първият социолингвистически труд у нас, в който се работи с национално представителни данни – анкетно проучване на езиковите нагласи на 2018 души към 12 социолингвистични маркера. В труда са обвързани теми, идеи и подходи на вариационната и перцептуалната социолингвистика, социалната психология на езика и когнитивната лингвистика. В центъра на изследването стои въпросът как въз основа на собствената си социална константа слушащият възприема социално детерминираната реч на говорещия и какви са нагласите и оценките му за нея. Именно този въпрос

интересува КСА вече десетилетие, както личи от статиите под номера 2.2, 2.3 и 2.5. С монографията КСА продължава и разширява интереса в българската социолингвистика към две теми, които са обект и в мои монографии: общественото мнение за езика и идентификацията по речта.

Теоретичната I глава анализира базисни понятия в социолингвистиката. КСА тръгва от по-общите – езикова вариантност, перцепция, нагласи, за да изведе спецификата на по-конкретните, напр. социолингвистична вариантност, социолингвистична променлива, перцептуална и когнитивна изпъкналост, езикови нагласи и др. За пръв път у нас КСА заговаря в монографията за обвързаността между перцептивните и когнитивните аспекти на социолингвистичната вариантност. Един от значимите приноси на КСА е именно представянето и изясняването на същността на перцептуалната социолингвистика като научна подобласт в социолингвистиката, в очертаването на нейния обект и задачи.

КСА детайлно е обосновала както избора на 12-те социолингвистически маркера (които са най-честите в нашата социолингвистика), така и обвързаността на всеки един от трите признака за оценката им с определен компонент на езиковите нагласи. Тук авторката се е опирала на данни от българската диалектология, на постиженията на българската и чуждестранната социолингвистика, а и на социалната психология.

Една от много силните страни на монографията са методите на обработка на емпиричните данни – едномерните анализи във II глава, анализите на връзките между социално-демографските обстоятелства на анкетираните и техните нагласи (III глава) и анализите на връзките между езиковите нагласи и подчертано приносното приложение на метода на главните компоненти, доказващ наличието на ненаблюдаеми с други методи фактори, обясняващи вариантността на нагласите. Малцина са лингвистите у нас, които владеят този инструментариум и могат да го приложат успешно за доказване на социолингвистични хипотези. Ще посоча само няколко значими резултата от приложението на тези методи: за пръв път се доказват (а не предполагат чрез изследователския усет и опит) конкретни зависимости между обществените оценки за правилност или неправилност, еуфоничност и нееуфоничност на 12-те социолингвистични маркера; за пръв път се представят неоспорими данни за съществуващата в обществените нагласи йерархия на 12-те маркера; за пръв път със силата на статистическата точност е показано как се подреждат социално-демографските обстоятелства според силата, с която детерминират езиковите нагласи.

Трябва да се направи уговорката, че данните от националната анкета представят резултати, които са извлечени при висока степен на насочено внимание – слушане на списък от думи (подходяща трансформация на използвания от Лабов и Тръдгил контекстуален стил четене на списък от думи). КСА подчертава този факт и дава перспективата на проучванията си – съпоставка на описаните резултати с друг вид ситуации (слушане на цялостен текст, диалог и пр.). Именно обаче фиксираното внимание на анкетираните 2018 д. към образците за всяко правоговорно отклонение прави извода за преобладаването (макар и слабо) на положителните оценки за правилност на

т.нар. мякане (*пишеме, четеме*) още по-значим от гледна точка на въпроса за състоянието на езиковите норми и тяхната кодификация.

6.2.2. В петте статии, посветени на проблеми на езиковата ситуация, са използвани доказано значими типологически критерии, които са дали възможност на КСА да направи приносни съпоставки не само между съвременната езикова ситуация в България и в столицата София (№ 2.16), не само между езиковата ситуация у нас и в други страни от Европейския съюз (№ 2.15), но и между географски отдалечени и културно различаващи се страни като България и Корея (№ 2.9 и 2.10 в съавторство със Со Йънг Ким).

6.2.3. Интересът на КСА към социалната психология на езика, и по-конкретно към речевата акомодация, са ми познати от годините на дисертационния ѝ труд. След време те получиха израз в свободно избираем лекционен курс и в ръководство на дисертантка (Ал. Трендафилова). Статиите по конкурса, посветени на стратегиите за комуникативна акомодация, са сред пионерските трудове, в които се стъпва върху теоретичните постижения, за да се представят напълно конкретни анализи и коментари на средствата, чрез които се реализират конвергенцията (от списъка № 2.13) и дивергенцията (№ 2.12 в съавторство с Ал. Трендафилова).

6.2.4. Отличното познаване на постиженията на българската социолингвистика (в монографията, в статии 2.5 и 2.14) и на трудовете по паралингвистика (№ 2.17) е дало възможност на КСА не само да ги популяризира, не само да анализира научния развой в тях, но и да надгради със свои приноси.

7.0. *Лични впечатления.* Познавам кандидатката от най-ранните ѝ изяви в науката. Правила ми е впечатление на трудолюбив автор, който находчиво се ориентира към значимата научна проблематика. Тя има отлични организационни способности и ги прилага в работата си в Международното социолингвистическо дружество, където е зам.-председател. Нейните знания особено след пребиваването ѝ във Франция се увеличиха многократно. КСА заема вече важно място в международната славистика, защото е членка на Комисията по социолингвистика.

8.0. *Препоръки.* Препоръчам на авторката да ускори написването на втората докторска дисертация, защото това ще бъде важен пункт от развитието ѝ. Трудовете на кандидатката са особено важни за връзката между морфологията и социолингвистиката.

9.0. *Заключение.* Без каквито и да било резерви предлагам доц. д-р Красимира Славчева Алексова единодушно да бъде избрана за професор по български език морфология и социолингвистика.

София, 14 декември 2016 г.

Рецензент:
(Акад. проф. д.ф.н. Михаил Виденов)